

6 Zakládání sídel

Síť sídel (měst a vesnic) tak, jak ji na Opavsku v současnosti známe, se začala utvářet ve vrcholném středověku (13. století). Ještě předtím než propukla tzv. velká kolonizace (osídlování nového území s cílem hledat využitelnou zemědělskou půdu; od 11. do 14. století), zde existovala řada drobných sídel. První písemná svědectví o sídlech na Opavsku pocházejí z přelomu 12. a 13. století. Vůbec nejstarší zmínky se vážou k současnému Hradci nad Moravicí.

Síť sídel (měst a vesnic) tak, jak ji na Opavsku v současnosti známe, se začala utvářet ve vrcholném středověku (13. století). Ještě předtím než propukla tzv. **velká kolonizace** (osídlování nového území s cílem hledat využitelnou zemědělskou půdu; od 11. do 14. století), zde existovala řada drobných sídel. Nemáme je ale zachycena v žádných písemných pramenech, a tak se musíme opřít o poznatky archeologů. Taková sídla vznikala tam, kde k tomu byly příhodné přírodní podmínky (úrodná půda, terénní nerovnost umožňující obranu, zdroj čisté pitné vody apod.) nebo kde se koncentrovalo větší množství lidí (např. brod přes řeku, občerstvovací stanice na kupecké stezce apod.). První písemná svědectví o sídlech na Opavsku pocházejí z přelomu **12. a 13. století**. Vůbec **nejstarší zmínky se vážou k současnému Hradci nad Moravicí**. Pozdější osada s právem pořádat trhy je připomínána už v roce **1078** a opevněné hradiště nad ní ještě o 18 let dříve (**1060**). Co se týká dalšího osídlení, máme **první písemné zmínky o Opavě z r. 1195, Holasovicích z r. 1198 a Stěbořicích z r. 1220**. Několik sídel na Opavsku je zmíněno rovněž v listině z roku 1250, která obsahuje **majetky velehradského klášteřa** a týká se mimo jiné Jezdkovic, Hlavnice, Sádku, Jamnice, Jakartovic, Heřmanic a Bratříkovic. Právě **církevní instituce (kláštery, biskupství)** založily na Opavsku velkou část sídel. Nejaktivněji si v tomto ohledu vedli **cisterciáci z Velehradu a premonstráti z Hradiska**. Další vsi vznikaly také z iniciativy **šlechtických rodů**, jako byli Benešovicové, z jejichž rozrodu pocházejí například páni z Kravař.

První kolonisté na území Opavska přicházeli zřejmě počátkem 13. století (největší vlna po tatarském vpádu r. 1241). Kolonizační vlny byly spojeny s mýcením hvozdů a hledáním vhodné zemědělské půdy. Osídlovala se dosud pustá a nevyužívaná místa, ale i vesnice, které zanikly nebo byly zpustošeny po vpádech vojsk. Krajina měnila svůj charakter, lidská sídliště se přesouvala z dlouhodobě využívaných míst v nížinách do vyšších poloh, mizel les, zvětšovala se rozloha obdělávané půdy. **Kolonizace odlehlejších oblastí a horských pásem byla organizována zeměpánem (český král, moravský markrabě), šlechtou nebo církevními institucemi (olomoucké biskupství)**. Noví obyvatelé (kolonisté) přicházeli převážně **ze zemí na západ od Českého království** (z německých zemí, Lužice atd.). Část z nich tvořili i místní obyvatelé. Nová sídla mohla být založena na tzv. městském právu. Takové právo mohl zpočátku kolonistům udělit jen panovník, oficiální vlastník veškeré půdy v zemi. Ten pověřoval zakládáním měst nebo vsí na místě lokátora (pracoval pro majitele půdy a měl přesně vytyčený úkol a stanoveny podmínky, za kterých úkol plní). Mezi jeho povinnosti patřilo najít lidi ochotné se v novém místě usadit a respektovat nastavená pravidla včetně právních norem. Právní statut města přinášel jeho obyvatelům řadu výhod (úlevy na daních, práva vztahující se k obchodu a výrobě, právo využívat přírodní zdroje v oblasti apod.) i jistou formu svobody (městská samospráva). Pro Opavu je městské právo spolehlivě doloženo až k roku 1224, městem s právy byla však patrně už v roce 1215, písemný doklad o tom se nám ale nedochoval. Důležitou součástí středověké sídelní struktury byla kromě měst a vsí také **síť správních sídel – hradů a hradišť**, kolem nichž se v podhradí přirozeně vytvářely další osady. Jejich hustota je v českém Slezsku značná. Ke konci 14. století již existovala velká část sídel, která známe dnes. Některá (menší osady či dvory) byla zakládána v dalších stoletích, jiná časem zanikla.

Na Opavsku můžeme sledovat tři typy sídel:

A/ Návesní ves

U tohoto druhu vsí **se usedlosti stavěly kolem pravidelného, obvykle obdélného volného prostoru návsi**, do něhož v rozích ústily cesty. Náves sloužila jako přirozené centrum hospodářského a společenského života, **uprostřed bývala umístěna kaplička či kostel, někdy též rybník**. Podle jejího tvaru můžeme ještě rozlišit tzv. okrouhlice, oválnice apod. Velikost návsi se odvíjela od počtu osadníků, pro které byla vesnice vyměřena. Tvar návsi a uspořádání domů kolem ní určoval přírodní terén, který měl rozhodující vliv i na uspořádání polností – tzv. plužiny (orná půda náležející k určitému sídlu) – kolem vesnice. Jak během staletí narůstal počet obyvatel a s ním i rozloha vesnic, docházelo k postupnému zastavování volných prostor. V nejednom případě tak náves zcela zanikla, protože na ní vyrostly nové domy. Její přítomnost ovšem dodnes prozrazuje tvar a průběh ulic, které někdejší náves lemují (jako např. ve Stěbořicích).

B/ Silniční ves

Usedlosti silničních vsí lemovaly v pravidelných řadách hlavní komunikaci (původně často jen po jedné straně), případně potok.

C/ Lesní ves lánová

Tento typ vesnic vznikl zejména v horských a podhorských údolích, kde vodní tok a sklon terénu neumožňovaly umísťovat zástavbu příliš blízko břehům. Jednotlivé **domy byly proto stavěny v nepravidelných rozestupech na obou svazích nad potokem a hlavní cestou**. Za každou usedlostí začínal pruh hospodářských pozemků (lán), který se zpravidla táhl až na hranice vsi a skládal se z několika částí v ustáleném pořadí: zahrada (přímo za domem), pole, louky a les.

Názvy sídel:

Názvy sídel, měst a vsí, v sobě odrážejí např. to, jak osídlení vypadalo, jak vzniklo (byly inspirovány prostředím a krajinou), nebo už dříve existující název blízkého místa, např. jméno řeky, poblíž které se sídlo rozkládalo – to jsou tzv. hydronyma a takový je zřejmě i případ Opavy, název je totiž odvozen od předslovanského jména řeky Opavy: „Apa“, později „Opa“. Názvy v sobě mohly rovněž odrážet jméno zakladatele sídla. K největší vlně přejmenování obcí u nás došlo po r. 1945.

Černá ve Slezsku: Obec ležící 3,5 km západně od Vítkova na slezsko-moravské hranici se v písemných pramenech poprvé připomíná v roce 1377 (Czirmena). Ze 16. a 17. století známe české tvary „z Tczirmne“ či „Čirná“. Německé „Tschirm“, jež bylo užíváno do roku 1945, vzniklo přijetím z češtiny. Slovo „černá“ mělo původně stejný význam jako červená a bylo používáno k označení takto zbarvené vody, říčky nebo půdy. Tato vlastnost pak byla přenesena na osadu zde založenou. V roce 1993 získala Černá přídomek „ve Slezsku“, aby byla odlišena od jiných obcí stejného jména v České republice. Od roku 2001 používá obec znak a prapor, na nichž je tato skutečnost zdůrazněna polovinou slezské orlice a také slezskými barvami. Modrá radlice byla převzata z historické pečeti z roku 1710.

Melč: Obec leží 8 km severně od Vítkova. Poprvé je v písemných pramenech zmíněna v roce 1377 (Melcze). Název je odvozen od osobního jména Melek, což je zdrobnělina jména Melichar. Původní středověký název osady zněl Meleč (staré tvary Melczie, Melietsch). Podle lidové etymologie pochází pojmenování od slova „měleč“, což znamená mělký potok. Tato verze, jakož i původ v německém slovu „schmelzen“ (tavit rudu), je však málo pravděpodobná. Lidově se dodnes říká „ten Melč“ a „do Melča“. V roce 2003 byl Melči udělen znak a prapor. V červeno-modře děleném štítě nahoře vyrůstající stříbrný dvouocasý lev se zlatou zbrojí drží zlatý šíp s modrým hrotem a opeřením, ve spodní části je čelně vztyčená stříbrná radlice, provázená dvěma stříbrnými růžemi se zlatými semeníky a zelenými kališními lístky.

Filipovice: Leží 2 km západně od Domoradovic, jejichž místní částí byly do roku 1975, kdy se společně staly obě obce místními částmi Hradce nad Moravicí. Osadu založil majitel melčského panství František Josef Filip hrabě Hodic v roce 1706, který se v Melči zasloužil rovněž o vybudování barokního zámku a parku. Když v roce 1727 zemřel, zanechal po sobě také bohatou knihovnu a alchymistickou laboratoř. Nově založená vesnice byla nazvána podle jednoho z jeho křestních jmen, německy Philippsdorf. Ve svých počátcích byla osada nazývána také česky Nová Ves, německy Neudörfel a latinsky Nova villa. Český název Filipovice se objevil až v 19. století, v roce 1835 také zkomolené „Filiporytce“. Od roku 1866 do roku 1960 byly Filipovice samostatnou obcí.

Jamnice: Od roku 1979 místní část Stěbořic, ležící 2,5 km severozápadním směrem od nich. Nejstarší zmínka pochází z listiny papeže Inocence IV. z roku 1250 (Jameniz), ze 13. století pak známe další latinské názvy Gemniz (1265) a Iemnitz (1270). Česky je název doložen poprvé v roce 1519 ve tvaru Jamnice, přičemž se až do 19. století vyskytuje také pojmenování Jemnice. Německé Jamnitz bylo užíváno od 18. století do roku 1945. Základem názvu je slovo jáma, což mohlo znamenat, že se v lokalitě nacházel důl a těžily se zde kovy. Mohlo tak být rovněž označováno místo, na kterém se nacházely jámy na chytání zvěře, případně lokalita s nerovným terénem.

Otázky, úkoly

Jaké znáš typy sídel? Zkus je jednoduše načrtnout.

Co to byla velká kolonizace?

Podle čeho se vybíralo místo, kde bude město založeno?

Co bylo smyslem udělování městských privilegií?

Projektová výuka – vytvoření plánu středověkého města na velký balicí papír

Využijte deskovou hru Carcassone, přiblíží vám reálnou představu, jak středověké město vypadalo, a to hlavně co do velikosti (mosty, brány, hradby, pole, církevní pozemky).

Mgr. Hana Komárková, Ph.D. (Slezská univerzita v Opavě)